

УДК 347.94

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.67>

ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ТА ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Ватрас В.А.,

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
професор кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
ORCID: 0000-0002-6822-7442
e-mail: vatrasv@gmail.com*

Гецько В.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
ORCID: 0000-0001-6690-9493
e-mail: victorijakostraba@ukr.net*

Ватрас В.А., Гецько В.В. Відкриття провадження у цивільному та господарському процесі: порівняльний аспект.

У статті здійснено порівняльний аналіз проблем відкриття провадження у цивільному та господарському процесі. Проаналізовано процесуальні норми держав-членів ЄС, які регламентують порядок відкриття провадження у цивільному та господарському процесі. Додатково обґрунтовано, що відкриття провадження у справі є першим етапом провадження по будь-якій приватноправовій справі, що розглядається судом. Кожна особа має право звернутися до суду, якщо вона потребує захисту її прав, у випадку їх порушення, невизнання чи оскарження. Доведено, що наявність такої процесуальної стадії як відкриття провадження у справі важлива з огляду на перевірку відповідності змісту, форми позовної заяви вимогам законодавства, а також з'ясування процесуальної правосуб'єктності і з метою недопущення зловживання правом на захист.

Здійснено порівняльний аналіз норм Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України, що дозволив виокремити такі спільні ознаки: відкриття провадження виокремлено як стадію саме в рамках позовного провадження; для відкриття провадження особа має подати позов, у якому вправі клопотати про спрощене провадження; передбачено контрольні повноваження у суду щодо перевірки відповідності позову процесуальним вимогам, при цьому передбачено однаковий строк (п'ять днів) винести ухвалу про залишення позовної заяви без руху, синхронно були внесені зміни до аналізованих процесуальних кодексів щодо контролю за реєстрацією позивачем електронного кабінету; передбачено судовий контроль щодо відповідності позову до вимог процесуального законодавства у відповідному провадженні; у випадку залишення позовної заяви без руху через недоліки, які можна виправити надається однаковий строк для їх усунення – десять днів; визначено подібні додаткові підстави для повернення позовних заяв та ін. Виділено відмінності у процесуальних нормах щодо відкриття провадження.

Обґрунтовано, що відкриття провадження у справі є окремою стадією цивільного процесу, яка важлива з огляду на реалізацію права особи на судовий захист, на якій реалізуються первинні інструменти судового контролю які мають на меті гарантувати баланс приватних та публічних інтересів, зокрема право на справедливий судовий захист і не допускати зловживання особою своїм правом на захист.

Ключові слова: цивільний процес, господарський процес, позовне провадження, процесуальна стадія, суб'єктивні процесуальні права, ухвала суду.

Vatras V.A., Getsko V.V. Opening of proceedings in civil and economic proceedings: a comparative aspect.

The article provides a comparative analysis of the problems of opening proceedings in civil and economic processes. The procedural norms of the EU member states, which regulate the procedure for opening proceedings in civil and economic processes, have been analyzed. It is additionally substantiated that the opening of the proceedings in the case is the first stage of proceedings in any private law case considered by the court. Every person has the right to apply to the court if he needs the protection of his rights, in case of their violation, non-recognition or appeal. It has been proven that the presence of such a procedural stage as the opening of proceedings in the case is important in view of checking the compliance of the content and form of the claim statement with the requirements of the law, as well as clarifying the procedural legal personality and in order to prevent abuse of the right to defense.

A comparative analysis of the norms of the Civil Procedural Code of Ukraine and the Economic Procedural Code of Ukraine was carried out, which made it possible to single out the following common features: the opening of the proceedings is singled out as a stage within the framework of the legal proceedings; to open a proceeding, a person must file a lawsuit, in which he can request a simplified proceeding; control powers are provided in the court to verify compliance of the claim with procedural requirements, while the same period (five days) is provided for issuing a decision on leaving the claim without movement, changes were simultaneously made to the analyzed procedural codes regarding control over the registration of the electronic cabinet by the plaintiff; judicial control is provided for the compliance of the claim with the requirements of the procedural legislation in the relevant proceedings; in the case of leaving the statement of claim without movement due to deficiencies that can be corrected, the same period for their elimination is given - ten days; similar additional grounds for returning claims, etc. are defined. Differences in procedural norms regarding the opening of proceedings are highlighted.

It is substantiated that the opening of the proceedings in the case is a separate stage of the civil process, which is important in view of the realization of a person's right to judicial protection, which implements the primary tools of judicial control aimed at guaranteeing the balance of private and public interests, in particular the right to fair judicial protection and prevent abuse of the person's right to defense.

Key words: civil process, economic process, legal proceedings, procedural stage, subjective procedural rights, court decision.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна з 24 лютого 2022 року обумовила потребу реформування багатьох інститутів та правових норм. Удосконалення матеріально-правових норм було б мало ефективним без реформи процесуального законодавства, яке покликано насамперед сприяти захисту прав та інтересів учасників різних правовідносин. За таких умов проблема порівняльного аналізу відкриття провадження у цивільному та господарському процесах набуває нової актуальності.

Стан опрацювання. Окремі аспекти практичних та теоретичних проблем по відкриттю провадження у цивільних та господарських справах були предметом аналізу ряду вітчизняних вчених, зокрема таких як Б.І. Гулько, О.О. Кармаза, О.О. Кот, В.А. Кройтор, М.П. Курило, Ю.Д. Притика, М.М. Ясинок та ін., проте у аспекті сучасних ризиків та потреб зумовлених війною дослідження проблем відкриття провадження не проводилося.

Метою статті є порівняльний аналіз проблем відкриття провадження у цивільному та господарському процесах.

Виклад основного матеріалу. При здійсненні прав, виконанні договорів, реалізації приватних інтересів можуть виникати спори, які звершуються подачею позовних заяв і відповідно відкриттям судових проваджень. В рамках держав-членів ЄС більшість спорів кваліфікуються саме як цивільні і розглядаються по нормах цивільного процесуального законодавства, що зумовлено відсутністю або господарсько-процесуального законодавства, або не виділенням господарського та господарсько-процесуального права як окремих галузей. Аналогічна ситуація у низці штатів США. Водночас є спільний підхід у всіх державах – сторона позивача ініціює позов до сторони відповідача, який подається у письмовій формі до суду, що є підставою для відкриття провадження у справі.

Відкриття провадження у справі є першим етапом провадження по будь-якій приватноправовій справі, що розглядається судом. Цивільний процесуальний закон включає ряд положень, які

визначають послідовність вчинення цивільних процесуальних дій, процесуальні права та обов'язки сторін і суду. Спочатку йдеться про конкретизацію загального права на звернення до суду за захистом, а також про засаду волевиявлення учасників судового процесу як важливу принципову засаду цивільного судочинства.

Кожна особа має право звернутися до суду, якщо вона потребує захисту її прав, у випадку їх порушення, невизнання чи оскарження. У певних випадках, передбачених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право виступати в судовому порядку на користь інших осіб або на користь державних чи суспільних інтересів. Відмова від права на звернення до суду за захистом є нікчемною, а також у особи є право на звернення до третейського суду за захистом свого права.

У сучасній дослідницькій літературі можна зустріти підхід, що основою нормативної моделі відкриття провадження у цивільному судочинстві є «система обмежень доступу до суду». Це означає, що саме наявність права на судовий захист ще не гарантує його здійснення, оскільки потрібен механізм перевірки цього права, який визначає сутність цього етапу судочинства. Деякі вчені критично ставляться до логіки такої системи, яка заснована на юрисдикції як підставі для відмови у порушенні провадження у справі, оскільки це може порушити логічний зв'язок між передумовами права на звернення до суду та об'єктом судового захисту. При цьому наводяться труднощі, пов'язані з визначенням юридичної зацікавленості, однак для досягнення логічної консистентності у законодавчому процесі потрібно обрати шлях розвитку. Інша альтернатива полягає у залишенні поточного порядку, визначенні юридичної зацікавленості у системі передумов права на звернення до суду та встановленні процедур для її виявлення, можливо варто використати зарубіжний досвід для оптимального вирішення проблеми неправових вимог [1, с. 23]. Із вказаним підходом ми погоджуємося тільки у контексті важливості врахування зарубіжного досвіду для гарантування доступного та справедливого судового розгляду, а щодо того що важливий «логічний зв'язок між передумовами права на звернення до суду та об'єктом судового захисту», то це очевидно і об'єкт судового захисту буде обумовлювати зміст позовної заяви та позовних вимог. Наявність такої процесуальної стадії як відкриття провадження у справі важлива з огляду на перевірку відповідності змісту, форми позовної заяви вимогам законодавства, а також з'ясування процесуальної правосуб'єктності і з метою недопущення зловживання правом на захист.

Крім того, ми не погоджуємося із позицією В.Ю. Пряміцина, Д.В. Афанасьєва, С.В. Ланкіна, що питання виокремлення відкриття провадження у справі в самостійну стадію є проблемним питанням, що чітко не виокремлено ні у ЦПК України, на у правовій науці. При цьому вчені самі підкреслюють важливість правильного правового регулювання «першочергової стадії» цивільного судочинства у аспекті вірного судового захисту цивільних прав [2, с. 114]. На нашу думку, відкриття провадження у справі є окремою стадією цивільного процесу, яка важлива з огляду на реалізацію права особи на судовий захист та наявністю первинних інструментів судового контролю на цій стадії, що гарантують з одного боку право на справедливий судовий захист, з іншого боку є првенцією недопущення зловживання правом на захист.

В Україні питання відкриття провадження у справі регулюється для господарських спорів Господарським процесуальним кодексом України [3], а для цивільних – Цивільним процесуальним кодексом України [4], порівняльний аналіз норм яких дозволив нам виокремити такі спільні ознаки: 1) відкриття провадження виокремлено як стадію саме в рамках позовного провадження (статті 171–176 ГПК України, статті 184–186 ЦПК України); 2) для відкриття провадження особа має подати позов, у якому вправі клопотати про спрощене провадження (статті 171 ГПК України та 184 ЦПК України); 3) передбачено контрольні повноваження у суду щодо перевірки відповідності позову процесуальним вимогам, при цьому передбачено однаковий строк (п'ять днів) винести ухвалу про залишення позовної заяви без руху (ст. 185 ЦПК України та ст. 174 ГПК України), синхронно були внесені зміни до аналізованих процесуальних кодексів щодо контролю за реєстрацією позивачем електронного кабінету; 4) передбачено судовий контроль щодо відповідності позову до вимог процесуального законодавства у відповідному провадженні (якщо було закрито перед тим провадження адміністративне або цивільне/господарське, ч. 1 ст. 185 ЦПК України, ч. 1 ст. 174 ГПК України); 5) у випадку залишення позовної заяви без руху через недоліки, які можна виправити надається однаковий строк для їх усунення – десять днів (ч. 2 ст. 185 ЦПК України, ч. 2 ст. 174 ГПК України); 6) визначено подібні додаткові підстави для повернення позовних заяв (наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 185 ЦПК України, ч. 5 ст. 174 ГПК України: відсутність проце-

суальної дієздатності, недотримання вимог по об'єднанню вимог, відбулося врегулювання спору чи отримано від позивача заяву про відкликання, подано вже аналогічний позов, відсутні підстави для звернення прокурора до суду); передбачення однакового строку для повернення суддею позову (5 днів) та однакових правових наслідків (це не є перешкодою для повторного звернення до суду) 7) передбачення подібних підстав для відмови у відкритті провадження у справі (ст. 186 ЦПК України, ст. 175 ГПК України); 8) однаковий строк для відкриття провадження у справі, після реалізації судових контрольних повноважень (5 днів, ст. 176 ГПК України та ст. 187 ЦПК України) про що постановляється відповідна ухвала, до змісту якої також містяться аналогічні вимоги; 9) подібні вимоги до порядку об'єднання і роз'єднання позовів (ст. 173 ГПК України, ст. 188 ЦПК України).

Щодо відмінностей, то аналіз процесуального законодавства показав, що тільки ГПК України прямо покладає обов'язок на позивача позовну заяву із доданими додатками надіслати всім учасникам справи поштою (у такому разі обов'язково листом із описом вкладення) або через електронний кабінет. У той же час виключно ЦПК України передбачає таку додаткову підставу для повернення позову як подання позову протягом року після народження дитини чи під час вагітності дружини, тобто із порушенням вимог СК України.

Питання відкриття провадження може виникати як на етапі звернення за захистом до суду вперше, так і під час апеляційного та касаційного оскарження. Наприклад, у постанові Верховного суду зауважено, що: «відкриття апеляційного провадження у справі – це сукупність послідовних дій суду апеляційної інстанції, які передбачені процесуальним законом, а розпочинаються із визначенням колегії суддів (судді-доповідача), який має розглядати конкретну справу, завершуються винесенням відповідної ухвали про повернення апеляційної скарги (або про відкриття, або про відмову у відкритті апеляційного провадження)». Крім того, у вказаній постанові Верховний суд зауважив, що тільки у разі відкриття апеляційного провадження є підстави для переходу до наступної стадії судового процесу - апеляційного розгляду [5]. Особливістю стадії відкриття апеляційного провадження є також наявність додаткових дій судового контролю по перевірці дотримання особою строку на апеляційне провадження [6].

Крім того, Велика Палата Верховного Суду зауважила, що: «правила відкриття касаційного провадження визначені статтями 292-298 ГПК України, а також вміщені у параграфі 2 «Відкриття касаційного провадження» глави 2 «Касаційне провадження» розділу IV цього Кодексу і відповідно до ст. 294 ГПК України при відсутності підстав для того, щоб залишити касаційну скаргу без руху, або для повернення скарги, або для відмови у відкритті провадження суд касаційної інстанції має постановити ухвалу про відкриття провадження у справі» [7]. Відкриття провадження на етапі апеляційного та касаційного розгляду є окремими процесуальними стадіями.

Висновки. Таким чином, відкриття провадження у справі є окремою стадією цивільного процесу, яка важлива з огляду на реалізацію права особи на судовий захист, на якій реалізуються первинні інструменти судового контролю які мають на меті гарантувати баланс приватних та публічних інтересів, зокрема право на справедливий судовий захист і не допускати зловживання особою своїм правом на захист. При аналізі норм ЦПК України та ГПК України, що регулюють питання відкриття провадження у справі, то переважно норми регулюють однаково строки, порядок процесуальних дій і навіть правові наслідки. Щодо відмінностей, то тільки ГПК України прямо покладає обов'язок на позивача позовну заяву із доданими додатками надіслати всім учасникам справи поштою (у такому разі обов'язково листом із описом вкладення) або через електронний кабінет. У той же час виключно ЦПК України передбачає таку додаткову підставу для повернення позову як подання позову протягом року після народження дитини чи під час вагітності дружини, тобто якщо були порушені норми матеріального права, які містяться у СК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Соп'яненко О.Ю. Теоретичні проблеми відкриття провадження у цивільній справі з позиції верховенства права. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 20–25.
2. Пряміцин В.Ю., Афанасьєв Д.В., Ланкін С.В. Процедура відкриття провадження в цивільному судочинстві як складник механізму реалізації права людини на справедливий суд. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 110–115.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
5. Постанова Верховного суду від 23 лютого 2021 року у справі № 263/4637/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96406952>.
6. Ухвала Верховного суду від 20 жовтня 2022 року у справі № 211/3153/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107277676>.
7. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 2 грудня 2019 року у справі № 910/15599/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275924>.